

Η απάντηση του Μίκη Θεοδωράκη στην ευχετήρια επιστολή του Γιώργου Δαρδανού για τα 95α γενέθλιά του

Αγαπητέ μου Γιώργο,
Όταν διάβασα τα λόγια του Λεωνίδα «Θα πολεμήσουμε υπό σκιάν», ήμουν 16 χρονών και θυμάμαι ότι από τότε αποφάσισα κι εγώ ότι σε όλη τη ζωή μου θα αγωνίζομαι «υπό σκιάν». Φυσικά ο Λεωνίδας γνώριζε ότι τον περιμένει ο θάνατος. Όμως για μένα ο «θάνατος» είχε μεγάλη διάρκεια και πάντοτε το ίδιο προσωπείο: Φθόνος, Μίσος, Μοναξιά.
Για τον λόγο αυτόν, τα λόγια σου χάιδεψαν την ψυχή μου με την γλυκύτητα της αγάπης. Σε ευχαριστώ γι' αυτό το πολύτιμο δώρο σου: Την ΑΓΑΠΗ.

Αθήνα, 27.7.2020
Μίκης Θεοδωράκης

Ακολουθεί το κείμενο-ευχή του Γιώργου Δαρδανού.

Για τον Μίκη Θεοδωράκη και τα ενενηκοστά πέμπτα γενέθλιά του.
«Δεν ανήκω σε κανένα κόμμα και σε καμιά πολιτική οργάνωση. Δεν είμαι μέλος καμιάς εκκλησίας. Δεν είμαι οπαδός καμιάς θρησκείας. Όπως το έχω ξαναπεί, Δεσμώτης τήδε ίσταμαι τοις ένδον ρήμασι πειθόμενος. Έχω περάσει από τα ξερονήσια και τις φυλακές, νοιώθω πως είμαι συγκρατούμενος όχι μόνο με όσους υποφέρουν στα φασιστικά στρατόπεδα, μα και με όσους βασανίζονται στο Αρχιπέλαγος Γκουλάγκ. Νοιώθω αλληλέγγυος και συνυπεύθυνος με

όσους αγωνίστηκαν, αγωνίζονται και θα αγωνιστούν εναντίον όλων των τυράννων, εστεμμένων και τραγιασκοφόρων, εναντίον όλων των δεσποτών, γαλονάδων και ρασοφόρων». Τα παραπάνω λόγια ανήκουν στον Άρη Αλεξάνδρου. Και ξεκινάω τις σκέψεις μου για τον Μίκη Θεοδωράκη μ' αυτά, επειδή πιστεύω πως αν αυτή η χώρα έχει μέχρι σήμερα καταφέρει να σταθεί ξανά στα πόδια της όπως όπως μετά από καιρούς δύσκολους, μετά από πολέμους, εμφυλίου, διχασμούς, διχόνοιες, με πολιτικούς που έβαλαν μπροστά από το δικό της καλό το προσωπικό τους συμφέρον και το όφελος του κόμματος, αν αυτή η χώρα υπάρχει ακόμα, αυτό το οφείλει σε αυτά τα ηθικά αναστήματα, σε αυτά τα αδέσμευτα και ανεξάρτητα πνεύματα, σε αυτές τις τόσο σπάνιες, τις γεμάτες όραμα, αφιλοκέρδεια και πραγματική αγάπη για τον τόπο φωνές. Ανάμεσα σε αυτές, η πιο σημαντική από αυτές, ρομαντική και αυστηρή μαζί, καθοδηγητική και σωτήρια είναι η φωνή του Μίκη Θεοδωράκη.

«Κάθε μου πράξη», γράφει ο ίδιος, «κάθε πρωτοβουλία ξεκινά από μια ανοδική αφετηρία. Πώς θα ωφελήσω τον ελληνικό λαό, πώς θα υπηρετήσω καλύτερα την πατρίδα μου. Δεν πιστεύω στις κάθε λογής σκοπιμότητες πολιτικές, κομματικές, συντεχνιακές, φιλικές, οικογενειακές. Με ενδιαφέρει, κάθε φορά το Όλον, το Σύνολο, το Έθνος, ο Λαός, ο Άνθρωπος. Είμαι απόλυτος. Το ξέρω. Όπως ξέρω πως αυτό είναι η μεγάλη μου δύναμη και η ακόμα μεγαλύτερη αδυναμία μου. Πιστεύω, όμως, ότι σ' ένα εθνικό σύνολο, όπου όλα είναι συμβιβασμός, υπολογισμός, φόβος, θα πρέπει να υπάρχουν μερικοί που να μπορούν να λένε φωναχτά όσα και οι άλλοι σκέφτονται και ψιθυρίζουν».

Και πράγματι ο Μίκης σε όλη του τη ζωή, από έφηβος μέχρι σήμερα, είπε και λέει φωναχτά όσα οι άλλοι σκέφτονται ή από φόβο ψιθυρίζουν. Έδωσε τη φωνή του και τη μουσική του στους κυνηγημένους της αριστεράς κατά την μετεμφυλιακή περίοδο, όρθωσε ανάστημα απέναντι σε ανάκτορα, σε κομματικούς μηχανισμούς, στη δικτατορία, αγωνίστηκε δυναμικά και πέρα από τα ελληνικά σύνορα για τους λαούς που μάχονταν καθεστώτα ολοκληρωτικά και ανελεύθερα, έγινε σύμβολο ελευθερίας, δημοκρατίας και κοινωνικής δικαιοσύνης. Η προσωπική του συμμετοχή σε όλες τις ιστορικές στιγμές που τον χρειάστηκε η χώρα είναι γνωστή: τα βασανιστήρια από τους ιταλούς κατακτητές, ο αγώνας κατόπιν εναντίον των Γερμανών, το πέρασμα στην παρανομία, οι τραυματισμοί, οι εξορίες, οι φυλακίσεις, ο προσωπικός του αγώνας αυτό το χρονικό διάστημα να προχωρήσει τις μουσικές του σπουδές και οι διεθνείς βραβεύσεις, η ίδρυση της Νεολαίας Λαμπράκη, οι προσπάθειες εκδημοκρατισμού της ΕΔΑ, οι συγκρούσεις με τους γραφειοκρατικούς μηχανισμούς. Είναι γνωστό ότι πρώτος αυτός βγήκε μπροστά, και κάλεσε τον ελληνικό λαό να αντισταθεί στην δικτατορία των συνταγματαρχών, δύο μόλις μέρες μετά την επιβολή της, ιδρύοντας ταυτόχρονα το Πατριωτικό Μέτωπο, για να φυλακιστεί και πάλι, να εξοριστεί και πάλι και τελικά να απελαθεί, για να συνεχίσει και από το εξωτερικό την αντιστασιακή του δράση, να καλέσει όλη την Ευρώπη να δώσει ένα τέλος στο ανελεύθερο καθεστώς της πατρίδας του. Είναι επίσης γνωστή η διεθνής του δραστηριότητα καθώς ο Μίκης δε σταμάτησε στην Ελλάδα ούτε στην Ευρώπη, προσπάθησε να βοηθήσει διακρατικές συμφωνίες, με συναυλίες αρχικά στο Ισραήλ, με επισκέψεις σε Αλγερία, Αίγυπτο, Τύνιδα, Λίβανο και Συρία, ως μεσολαβητής για τη διευθέτηση των διαφορών μεταξύ Ισραηλινών και Παλαιστινίων, ως γέφυρα ειρήνης ανάμεσα στους δύο αντιμαχόμενους λαούς. Είναι γνωστοί φυσικά οι αγώνες του για την Κύπρο, η σχέση με τον Μακάριο αλλά και η μετέπειτα προσπάθειά του για ελληνοτουρκική συμφιλίωση.

Το ουμανιστικό του πνεύμα είναι το μόνο που στην πραγματικότητα στράτευσε την τέχνη του, με αποτέλεσμα ο ίδιος να μείνει πιστός τοις ένδον ρήμασιν, άρα και ελεύθερος από κάθε κομματική ή άλλη γραμμή. Το ιδανικό της εθνικής ενότητας, εξάλλου, αλλά και η εθνική διάσταση της αποστολής του ως μουσικού δημιουργού καλλιέργησαν στην ψυχούσυνθεσή του ένα ενωτικό πνεύμα πάνω από όλα τα κομματικά πιστεύω. Αποτέλεσμα αυτής της ανεξαρτησίας του πνεύματος ήταν οι διαρκείς συγκρούσεις του με την επίσημη ηγεσία της ΕΔΑ, ο φόβος με τον οποίο τον αντιμετώπισαν πολιτικοί αρχηγοί. Ο Θεοδωράκης δεν θα μπορούσε να υποταχθεί και το γνώριζαν καλά. Γνώριζαν, επειδή το είχαν διαπιστώσει, ότι η αγάπη του για τις δημοκρατικές διαδικασίες και τον λαό, δεν θα μπορούσε να υποσκελιστεί από πολιτικές ή οικονομικές αναγκαιότητες. Το είχαν δει στον αγώνα του εναντίον του αυταρχισμού της Δεξιάς αλλά την προσπάθειά του για την χειραφέτηση της ελληνικής αριστεράς από την Σοβιετική Ένωση ήδη στα 1965.

Όλα αυτά όμως είναι γεγονότα που έχει καταγράψει η ελληνική ιστορία. Εκείνο που εγώ θα ήθελα όμως να πω σήμερα εδώ δεν είναι το τι γράφει ή θα γράφει η ελληνική ιστορία για το φαινόμενο Μίκης Θεοδωράκης. Είναι το πώς και το γιατί αυτός ο οικουμενικός καλλιτέχνης κατάφερε να γράψει τη μουσική του προσφορά πάνω στο σώμα της ελληνικής κοινωνίας και μέσα στην ψυχή του κάθε Έλληνα. Και σε αυτό το μοναδικό επίτευγμα τον οδήγησαν τρία πράγματα: η αδιαπραγμάτευτη αίσθηση του χρέους, η πίστη του στην εθνική αυτογνωσία ως προϋπόθεση της εθνικής ενότητας, η αφοσίωσή του στην ελευθερία και τη δημοκρατία. Γιατί ο Μίκης, ήδη από τα δεκαεφτά του χρόνια και τα πρώτα του συμφωνικά έργα, γράφει κάθε νότα στην υπηρεσία αυτών ακριβώς των ιδεωδών. Η ίδια η πράξη της καλλιτεχνικής σύνθεσης στην αντίληψή του είναι και οφείλει να είναι πράξη πολιτική, κοινωνική, επαναστατική, πράξη αλληλεγγύης και μαζί ενσάρκωση οράματος, επειδή η κάθε κοινωνικοπολιτική αλλαγή δεν μπορεί παρά να προϋποθέτει μια αλλαγή πολιτισμική. Έτσι η μουσική του Θεοδωράκη δεν θέλησε ούτε να διασκεδάσει ούτε να παρηγορήσει τον καταπιεσμένο, τον στερημένο την ελευθερία του, τον αδικημένο: θέλησε να του δώσει εκείνη την ψυχική ανάταση που χρειαζόταν ώστε να μπορέσει να κοιτάξει ψηλά, να σηκώσει το βλέμμα από το έδαφος στον ουρανό, να νιώσει υπεύθυνος για τη ζωή του και να ικανός να καθορίσει τη μοίρα του.

Για να το πετύχει αυτό ο ευφυής και οραματιστής συνθέτης συνειδητοποίησε νωρίς ότι όφειλε κατ' αρχάς να μιλήσει στη γλώσσα του λαού, να πάρει δηλαδή στοιχεία από αυτήν την ίδια τη λαϊκή μουσική, τη μουσική που πήγαζε από τον λαό και που εξέφραζε τα δεινά του, και τους δώσει μια πνευματικότητα τέτοια που θα μπορούσε να εμβαθύνει στην αυτογνωσία του και να μετατρέψει τη θλίψη, την κραυγή, την απελπισία του σε απαίτηση ελευθερίας και διεκδίκηση δικαιοσύνης, σε όραμα ζωής. Και πράγματι, το πάντρεμα της ελληνικής λαϊκής μουσικής με την συμφωνική, του έντεχνου ποιητικού λόγου με τη λαϊκή φωνή αποδείχθηκε μια στιγμή ιερή στην ελληνική καλλιτεχνική σκηνή αλλά και στην νεότερη ελληνική ιστορία.

Η σπουδαιότητα αυτού του εγχειρήματος του Μίκη Θεοδωράκη πιστεύω ότι δεν έχει ακόμα αποτιμηθεί. Το γεγονός ότι λαϊκά στρώματα που η ποιητική τέχνη είχε αφήσει εκτός του πεδίου της άρχισαν να τραγουδούν στίχους υψηλής αισθητικής αντίληψης, το ότι μια μουσική που μέχρι τότε απευθυνόταν στους ήδη μνημένους αποφασίζει να μιήσει και να εκπαιδεύσει, είναι μια πολιτισμική κατάκτηση υψηλότερη που συνέβη μόνο στη χώρα μας. Ο ίδιος ο Μίκης θα εξομολογηθεί αργότερα ότι αυτό που ήθελε ήταν «να κατορθώσω, ξεκινώντας από τη βάση του λαϊκού και αφού εξασφαλίσω την εμπιστοσύνη του λαού να ανυψωθώ εγώ ο ίδιος

ταυτόχρονα με τον συνομιλητή μου σε όλο και ψηλότερες κορυφές πνευματικότητας, ώστε κάποτε να φτάσουμε μαζί στην κορυφή μιας Νέας Τέχνης, μέσα στην οποία ο Λαός θα αναγνώριζε τον εαυτό του, μιας Τέχνης εφάμιλλης μ' αυτήν που η Άρχουσα Τάξη φύλαγε για τον εαυτό της όπως οι Θεοί του Ολύμπου κρατούσαν για τον εαυτό τους την Φωτιά». Αυτόν ακριβώς τον Προμηθέα θα δει ο Θεοδωράκης μέσα του για πρώτη φορά ολοκάθαρα λίγο πριν επιστρέψει στην Ελλάδα έπειτα από τις σπουδές του στο Παρίσι, στις αρχές της δεκαετίας του 1960, όταν συναντιέται με τον Επιτάφιο του Ρίτσου και αποφασίζει πια να μιλήσει όχι εκ μέρους του λαού αλλά απευθείας στον λαό: να τον ανυψώσει και να ανυψωθεί μέσα από ένα νέο είδος έντεχνης-λαϊκής μουσικής όπου τρία στοιχεία θα κυριαρχούν: η υψηλή ποίηση, η λαϊκή φωνή και οι μεγάλες μουσικές φόρμες.

Θα ακολουθήσει το Άξιον Εστί, τα κείμενα του Σεφέρη, του Σικελιανού, του Σινόπουλου, του Αναγνωστάκη. Θα συνθέσει μουσική για το σπουδαίο Γενικό Άσμα του Νερούδα, αλλά και για την Κατάσταση Πολιορκίας, μιας ποιήτριας άγνωστης, της Ρένας Χατζηδάκη, συγκρατούμενης του στις Φυλακές Αβέρωφ. Τα τραγούδια του στη δικτατορία θα απαγορευτούν αλλά θα ακούγονται κρυφά ενώ ο ίδιος θα συνεχίσει να γράφει σε φυλακές και εξορίες, στην Γενική Ασφάλεια, στις Φυλακές Αβέρωφ, στο Βραχάτι, στην Ζάτουνα και στον Ωρωπό, ανακαλύπτοντας τώρα μια νέα μουσική φόρμα που ο ίδιος θα ονομάσει Τραγούδι-Ποταμό. Ο Θεοδωράκης, έχει βρει πια τον μοναδικό τρόπο να επιτελεί εκείνο που ο ίδιος νιώθει ως χρέος, ως ηθική επιταγή, ως ύψιστο καλλιτεχνικό και πολιτικό καθήκον. Γιατί εκείνο που πρέπει πάντα μελετώντας τη ζωή και το έργο του να έχουμε κατά νου είναι ότι ο Μίκης, όσο και αν έλαβε μέρος σε όλες σχεδόν τις πολιτικές εξελίξεις, δεν υπήρξε ποτέ ένας επαγγελματίας πολιτικός. Ήταν και είναι ένας οραματιστής που μπήκε στον πολιτικό στίβο από την ίδια εκείνη αίσθηση χρέους με την οποία έγραψε τη μουσική του.

Και είναι αυτός ο λόγος που έχει και θα έχει πάντοτε τον δικό μου προσωπικό θαυμασμό και τη δική μου αγάπη. Ο Μίκης, ο ολύμπιος Μίκης Θεοδωράκης, για μένα είναι αυτή η αγκαλιά που ανοίγει καθώς καθοδηγεί τους μουσικούς του και που είναι τόσο μεγάλη και τόσο γενναία που απλώνεται πάνω από όλους μας, για να μας δίνει όχι παρηγοριά αλλά δύναμη και ελπίδα. Κάθε μέρα, σε κάθε δυσκολία μας θυμίζει να κοιτάμε ψηλά, με πνεύμα ανεξάρτητο, δημιουργικό, με όραμα και ελπίδα για κάθε αύριο, όσο δύσκολο και ανηφορικό και αν είναι το όποιο σήμερα.

[Γιώργος Δαρδανός](#)

Άνω Άγιος Πέτρος Άνδρου

24.7.2020